

ZDENKO ROTER\*

## Politična avtonomija slovenskih kristjanov?

K premisleku o vprašanju politične avtonomije slovenskih kristjanov, razen teoretičnih spodbud (razmerje med religijo in politiko), spodbujajo nekatera v Sloveniji kot postkomunistični družbi povsem očitna empirična dejstva, tudi tista iz raziskave SJM 1992/3. Ta dejstva oziroma dogajanja niso zanimiva in pomembna le za Slovenijo in njena notranja razmerja, marveč tudi za sicer mnogoplastno celoto evropskih postkomunističnih družb. Zanimiva pa so tudi zato, ker presenetljive in nenavadne spremembe v teh družbah sovpadajo z velikim (de)sekularizacijskim preobratom v državah Zahodne Evrope in drugod. Te novosti je David Martin<sup>1</sup> označil takole: »Kaj se potemtakem kaže skozi kratek pregled usode sekularnih impulzov v Evropi, Severni Ameriki, Latinski Ameriki in islamskem srednjem vzhodu (ter severni Afriki)? Tvegaj bi dvojje komentarjev. Prvič, kar zadeva samo Evropo, v kateri je sekularna dinamika izvirno nastala, lahko rečem, da sta dve opori te dinamike v končnem razpadanju. Na eni strani so tista pojmovanja religije, ki so jo postavljala v negativno zvezo z oblastjo in elitnimi sloji, bodisi stvar preteklosti ali pa neučinkovita fasada tiste vrste, ki ostaja v Angliji in Skandinaviji. Na drugi strani je racionalistična strast, ki jo je sprožila francoska republika, zdaj splahnela na raven lutkovne predstave; in marksizem se povsod naglo ruši. Problem je torej, ali ta situacija začenja odpirati novo vrsto prostora za religioznost, ko stare vezanosti postanejo davni spomini, ali spodbuja popolno fragmentacijo vseh sistemov verovanj. Drugič, kar zadeva neevropske primere, so vsi ti seveda pod vplivom evropskih, toda niso determinirani z Evropo in niso nujno – kot po nekakšni univerzalni družbeni logiki – rekapitulirali osnovnih elementov evropskih izkušenj. V Severni Ameriki in na srednjem vzhodu je religija že osvobojena identifikacije s prevladujočo etabrirano oblastjo, čeprav zelo različno. V Latinski Ameriki so bile evropske sovražnosti preoblikovane in sprejeti so bili elementi severnoameriškega modela. Evropa pa je bila tista, v kateri je bil izdelan sociološki model sekularizacije in morda ta njej tudi pripada.« In katera dejstva imam v mislih?

1. Poljski sociolog Andrzej Szczypiorski je nedavno prepričljivo opozoril na *dramo poljske Cerkve*, ki danes morda preživlja najglobljo krizo v svoji tisočletni zgodovini, in to kljub (ali celo zaradi) tradicije nespornega prvenstva v boju za identiteto poljskega naroda in tudi za razširjanje evangelijskih vrednot v svetu nasilja, laži in zaničevanja. Bila je edina institucija, ki je lahko dajala zavetje preganjanemu poljstvu v vsej zgodovini tega naroda. »Pod komunističnim režimom se je za pol stoletja spremenila v duhovnega voditelja vseh dvomečih, v varu-

\* Dr. Zdenko Roter, zaslužni profesor ljubljanske Univerze.

<sup>1</sup> The secularization issue: prospect and retrospect, *The British Journal of Sociology*, sept. 1991.

ha nacionalnih vrednot za vse blodeče, v čuvarja moralnih načel za milijone – med drugim tudi za one, ki niso verovali v Boga, a so v svetu ponižani in prevar hoteli ohraniti svoje dostojanstvo in svojo neodvisnost.<sup>2</sup>

V postkomunistični Poljski pa je prišlo do hudega konflikta med cerkveno hierarhijo in večino duhovščine na eni ter poljskimi intelektualci (tudi katoliškimi) ter večino (tudi vernega) prebivalstva na drugi strani. Globinski spor naj bi izzivalo prizadevanje cerkvenih dostojanstvenikov in nižje duhovščine, da bi Poljsko spremenili v versko državo ali vsaj v skupnost, ki sprejema vmešavanje cerkvenih veljakov v javne zadeve. Duhovščina se obnaša tako, kakor da bi bila Poljska dolžna Cerkvi veliko hvaležnost. Zato nasprotovanje prepovedi splava, bojkot, nezaupanje in zavračanje uvedbe krščanskega nauka v šole, upiranje uveljavljanju druge cerkveno navdihnjene represivne zakonodaje razglajajo kot nehvaležnost poljskih ljudi ali celo kot zaroto še delujočih levičarjev ali vsaj kot škodljiv vpliv zahodnega liberalizma. Avtor domneva, da poljski državljani odločno zavračajo sedanji vedenjski obrazec poljske Cerkve, ga označujejo kot nedopustno oblastilnost, kot poskus katoliške indoktrinacije in so v nasprotju s poljsko duhovščino večinskega mnenja, da je vera osebna stvar posameznika. Zato je na lestvici zaupanja prav ta Cerkev, ki je do pred kratkim uživala največje zaupanje Poljakov, padla na sedmo mesto, daleč pod armado, policijo in vlado.<sup>3</sup>

2. Po merilu, ki je bilo podlaga analize položaja poljske Cerkve (kredibilnost), lahko *razmere s slovensko Cerkvijo* označimo za podobno »dramatične«. To bomo storili z zadržki glede na to, da državi v mnogih pogledih nista v celoti primerljivi. Vsekakor je bila vloga Cerkve v nacionalni zgodovini Poljske bolj poudarjena in je trajala dlje, tako rekoč do nedavnih družbenih sprememb. Očitna je razlika v vedenjskem obrazcu obeh (poljske in slovenske) Cerkva med drugo svetovno vojno. Poljska Cerkev je bila med vodilnimi družbenimi silami v boju zoper nacistični okupacijski sistem in vojaštvo od leta 1939 do konca vojne, slovenska Cerkev pa je s svojim znatnim delom (večji del duhovščine ljubljanske škofije) vsaj tri leta (1942–1945) – s sklicevanjem na protikomunistični boj posredno ali neposredno (izjemoma) sodelovala z italijanskim in nemškim okupacijskim vojaštvom. Na Poljskem med obema vojnama ne moremo govoriti o kakšni klerikalni vladavini, medtem ko je bilo v Sloveniji to prevladujoče. In vendar je v obeh državah kljub številnim verskim manjšinam katoliška vera bistveno prevladujoča. Na Poljskem je bila katoliška cerkev med vodilnimi družbenimi silami, ki so izvedle zadnje demokratske spremembe. Zato je razumljivo, da je po stoletjih takšnih in zadnjih izkušenj postala bolj poljska kot katoliška. Ker se je osredotočala na družbena in nacionalno vprašanje, je, hočeš nočeš, trpelo njeno duhovno poslanstvo. Podobne posledice je imela zaradi prevelike vpletenosti v politiko tudi slovenska Cerkev, čeprav njena vloga pri rušenju totalitarnega sistema ni bila tolikšna. Tako na Poljskem kot v Sloveniji je do devetdesetih let prevladovalo prepričanje, da so notranje razprave o slabostih delovanja ali celo spori nedopustni predvsem zaradi prepričanja, da bi ji to škodovalo oziroma koristilo zunanemu sovražniku, saj sta obe Cerkvi doživljali svoj položaj kot položaj »oblebane trdnjave«. Podobno poljskemu je tudi slovenski katolicizem predvsem prežet z ljudskimi šegami in običaji,

<sup>2</sup> Katoliška trdnjava, Razgledi, št. 3, 5. februar 1993, str. 26.

<sup>3</sup> Primerjalna tabela mednarodne raziskave v 9 postkomunističnih državah, na katero se avtor sklicuje, sem objavil v članku Premišljevanje o (katoliški) Sloveniji 1992, Teorija in praksa, št. 7/8, 1992, str. 635.

z zvestobo liturgičnim (verskoobrednim) vedenjskim vzorcem in z marginalnostjo sposobnosti oblikovanja prave religiozne refleksije, ki poraja prave teologe, mistike in religiozne revolucionarje. Pa vendar je na Poljskem močnejše jedro katoliških intelektualcev, ki so odigrali pomembno vlogo v demokratičnih spremembah države in so danes nosilci kritičnih premislekov o »oblastiželjni« težnji poljske cerkvene hierarhije. Po zatonu slovenskih krščanskih socialistov, vplivnih in kritičnih med vojnama, danes v Sloveniji praktično ne deluje takšno ali podobno kritično katoliško izobražensko jedro, čeprav »oblebane trdnjave« ni več. Tako poljska kot slovenska cerkvena hierarhija in velik del nižje duhovščine pozabljata, da državljani niso naklonjeni zamisli, da je religijo treba uporabiti zato, da bi obvladali življenje naroda in države. Pozabljajo prav tako (ali pa to po svoje razlagajo), da se je v zadnjega pol stoletja v obeh, zdaj postkomunističnih družbah oblikovala laična morala, ki je njen temelj človekova samozavest o osebni svobodi, tudi iskanje smisla življenja brez institucionalnih pokroviteljev in vodnikov. Ta morala ve, kaj je dobro in kaj zlo, kaj vodi v človeški napredek in kaj v duhovno razsulo, ve tudi, kaj je resnica in kaj laž. Zato je naivno razložiti prevlado laične morale predvsem kot posledico načrtnega brezboštva prejšnjih realsocialističnih oblasti. Vse te podobnosti in različnosti položaja vedenjskega vzorca slovenske Cerkve so tisti referenčni okvir, ki nam lahko pomaga razložiti, da je kredibilnost slovenske Cerkve in duhovnikov še bolj majava kot na Poljskem. Na to sem opozoril že v svojem prejšnjem članku,<sup>4</sup> saj je zaupanje v Cerkev in duhovnike med vsemi devetimi postkomunističnimi državami v trenutku empiričnega merjenja najnižja (Poljska = zaupanje v celoti ali precej 52%, malo ali nič 44%; Slovenija = zaupanje v celoti ali precej 28%, malo ali nič 65%!).

3. *Rezultati raziskave SJM 1992/3*, izvedene oktobra in novembra 1992, torej neposredno pred parlamentarnimi volitvami z znanimi izidi, so znova opozorili na nekatera, že prej zaznana dejstva o odnosih med javnostjo in Cerkvijo, o razmerju med religiozno spremenljivko in domnevnimi volilnimi vedenjskimi vzorci državljanov, o prevladovanju laične morale, globoko prežete z univerzalnimi krščanskimi in humanističnimi vrednotami, o gledanju na preteklih petdeset let ter o globinskem nasprotju med gledanji večinskega dela državljanov na eni ter pred volitvami poudarjeno usmeritvijo enega dela katoliških teologov in nižje duhovščine, ki so zahtevali in pričakovali ponovno »krščansko osvojitve družbe« (rekonkvista).

Poglejmo nekaj izbranih empiričnih podatkov:

a) *Visoka stopnja nezaupanja v Cerkev in duhovščino* je ponovno prišla do izraza:

*V kolikšni meri zaupate Cerkvi in duhovnikom (v celoti, precej, le malo ali pa čisto nič)?*

| %                  | v celoti | precej | malo | nič  | ne vem           |
|--------------------|----------|--------|------|------|------------------|
| SJM91 <sub>1</sub> | 10,2     | 18,4   | 38,8 | 26,2 | 6,4              |
| SJM91 <sub>2</sub> | 6,1      | 19,7   | 37,9 | 29,1 | 7,2              |
| SJM92 <sub>3</sub> | 5,0      | 15,3   | 39,0 | 31,6 | 9,1 <sup>5</sup> |
|                    |          | 20,3   | 70,6 |      |                  |

<sup>4</sup> Prav tam.

<sup>5</sup> Publikacija *Procesi demokratizacije*, SJM 92/3, pregled rezultatov, FDV, november 1992.

Čeprav gre za manjše časovne razdalje med tremi raziskavami, vseeno ne gre prezreti vsaj nakazanega trenda padanja zaupanja v Cerkev in duhovnike in naraščanja nezaupanja. Konec 1992 leta malo ali nič ne zaupa kar 70,6% anketirancev. Še pomembnejši je položaj Cerkve in duhovnikov na lestvici 22 ustanov oziroma organov države in družbe. Cerkev in duhovniki so v drugi polovici lestvice *nezaupanja* med zadnjimi petimi in delijo usodo nezaupanja (70,6%) skupaj s TV, radiem in časopisi (72,4%), političnimi strankami (77,2%), bankami (69,6%), slovenskim gospodarstvom (70,5%). Tudi na lestvici zaupanja je med osmimi osebki z najnižjim deležem (med 7,7%: politične stranke in 23,1% TV, radio, časopisi; Cerkev in duhovniki: 20,3%). Pred Cerkvijo in duhovniki so slovenska vojska, družina in sorodniki, slovenska vlada, šole, kolegi pri delu, sodišča, policija, predsedstvo republike in še kaj s sorazmerno visokimi deleži zaupanja in precej nižjimi deleži nezaupanja. Podrobna analiza pokaže, da so zaznavne razlike med verujočimi in neverujočimi ob nespornem podatku, da se kar 71,3% vprašanih izreka, da veroizpovedno pripadajo katoliški cerkvi.<sup>6</sup> Primerjava treh skupin, in sicer skupine precej močno verujočih (19,4%), neverujočih (19,8%) in tistih, ki so se izrekli: nisem niti veren niti neveren (37,3%), opozori na različnost mišljenjskih vzorcev. *Prvi (precej močno verujoči)* zaupajo s 47,9% in ne zaupajo prav tako s 47% deležem, kar je drugače od slovenskega povprečja, a vendar izpoveduje razdvojenost te in tako verne populacije.

*Drugi (neverujoči)* ne zaupajo s 83,2% in zaupajo le s 3,5% deležem, kar je navsezadnje pričakovano in razumljivo. *Srednja skupina* (nisem niti veren niti neveren) se prav tako odmika od slovenskega povprečja k nezaupanju (76,6%; zaupanja 14,1%). Opazovali bomo še tri izbrane skupine (ne)obiskovalcev verskih obredov: vsaj enkrat tedensko (12,9%), nekajkrat na leto (26,8%) in nikoli (25,6%).<sup>7</sup> Nedeljniki kot verskoobredno tesno povezani s Cerkvijo zaupajo njej in duhovnikom s 54,0% in ne zaupajo z 42,2% deležem. Občasni (nekajkrat letno) obiskovalci so drugačni: zaupajo le z 18,7% in ne zaupajo s 70,9%. Neobiskovalci: zaupanje le 7,1% in nezaupanje 81,1%. ( $C = 0,486\%$ ). Vsi ti nazorni podatki potrjujejo že znane zaznave iz naših empiričnih raziskav. Povezanost s Cerkvijo vsekakor pomembno vpliva na vedenjske in mišljenjske vzorce. Pa vendar tudi pri skupinah močno verujočih in nedeljnikov vidimo, da ni enodušnosti in da to domnevamo upravičeno, tudi med njimi vlada kritično avtonomno razpoloženje v tem primeru glede (ne)zaupanja v Cerkev in duhovnike.

b) Znova se je pokazalo, da imajo slovenski državljani dokaj trdno oblikovano *svoje mnenje o razmerju med vero in politiko*, in da je tako mnenje sestavni del slovenske pokomunistične laične morale, ki, kot bomo videli kasneje, vsaj v enem delu Cerkve izziva nasprotovanja, zgražanje pa tudi nezadovoljstvo in jezo. Bistveno za to večinsko gledanje je prepričanje o avtonomiji verskih in političnih mišljenj in vedenj, o razvezanosti med vero in politiko, ki naj bosta vsaka v svojem okviru svobodni in neodvisni. Znova kar 64% anketirancev soglaša s stališčem, da »najvišji cerkveni dostojanstveniki naj ne bi poskušali vplivati na volilne odločitve ljudi«, in le 15,7% je nasprotnega mnenja. To izrekanje je imelo glede na časovno točko raziskave tudi povsem aktualen pomen, saj so bile dober mesec zatem parlamentarne volitve. Znano je, da so slovenski škofje dali javno volilno izjavo,

<sup>6</sup> To dvotretjinsko izrekanje za katoliško veroizpoved moramo razumeti predvsem kot civilizacijsko kulturno pripadanje in ne pomeni izrekanja pripadanja katoliški cerkvi v sociološkem pomenu te besede.

<sup>7</sup> Odstotki v oklepaju so deleži teh skupin v celotni opazovani populaciji.

v kateri pa je bil ključni poudarek na dolžnosti kristjanov, da sodelujejo na volitvah brez nagovarjanja za oddajanje glasov neki določeni stranki.<sup>8</sup>

Pri tem pa ne smemo prezreti, da so slovenski škofi v postnem pismu duhovnikom že marca 1992 izrecno zapisali, da je delovanje duhovnikov v politiki posebej občutljivo vprašanje: »To bo še posebej pomembno in težko ob bližnjih volitvah. Znati bomo morali najti prvo besedo ob pravem času in na pravem kraju in jo povedati na pravi način. Na eni strani je naša dolžnost, da *podpremo ljudi, ki se zavzemajo za krščanski družbeni red, za krščanske vrednote in za svobodo Cerkve v naši družbi*. Po drugi strani pa se moramo jasno zavedati, da je delovanje v političnem življenju naloga laikov, ne pa duhovnikov. Laiki potrebujejo naše podpore, naših nasvetov, predvsem pa tudi naše molitve...«<sup>9</sup> Med besediloma je neko nasprotje ali vsaj možnost različnih razlag. Zato je v predvolilni kampanji prišlo do primerov poseganja krajevnih duhovnikov v volilna dogajanja in agitiranja za krščanske kandidate.<sup>10</sup> Mislim, da je s stališča večinskega mnenja državljanov celota posegov Cerkve v volilnem dogajanju vsaj močno dvomljiva in sega čez pričakovane meje. O tej domnevi nas prepričujejo tudi podatki o deležih raziskovanega stališča v izbranih skupinah (ne)verujočih in (ne)obiskovalcev verskih obredov po istem vzorcu, kot smo to storili pri temi pod točko a. Kar 51,3% nedeljnikov soglaša s stališčem, naj cerkveni dostojanstveniki *ne* bi poskušali vplivati na volilne odločitve ljudi (slovensko povprečje 64,1%), in samo 19,5% je nasprotnega mnenja in torej odobrava posege Cerkve (nekaj malega nad povprečjem). Še bolj kritični so občasni obiskovalci obredov (verniki treh dejanj, kot jim pravijo): 62,6% stališče odobrava in 19,7% odklanja. Neobiskovalci verskih obredov so najbolj kritični do takšnega ravnanja cerkvenih veljakov: 74,3% ga zavrača in 13,9% sprejema. Neverujoči se odločajo skoraj enako (74,2%, 13,8%). Skupina, ki se izreka za precej močno verujoče, prav tako kar s 57,8% soglaša s ponujenim stališčem in le 15,1% je nasprotnega mnenja. Pri tistih, ki se glede vernosti izrekajo, da niso niti verni niti neverni, pa sta ista deleža: 63,4% in 15,8%.

Zadnji podatki govorijo, da je tudi med verujočimi in rednimi ali nerednimi obiskovalci verskih obredov močan kritičen naboj glede vpletanja cerkvene hierarhije v volilna dogajanja, a hkrati govori za potrditev domneve o politični avtonomnosti slovenskih kristjanov.

c) Podobne izide smo dobili tudi pri preizkušanju stališč do *povezanosti (ne)verskega prepričanja z opravljanjem javnih služb in javnih funkcij*. Že več kot pred desetimi leti smo v nekaj zaporednih raziskavah SJM ugotovili, da je tudi na Slovenskem prišlo do avtonomizacije verske in moralne zavesti. Velika večina vpraševanih se je vedno izrekala za stališča, da sta npr. poštenost in odgovornost neodvisni od verskega prepričanja človeka. Le neznatne so bile skupine tistih, ki so menile, da nevernost določa nepoštenost oziroma vernost poštenost ter nasprotno. Kot vemo, je ta avtonomnost splošen pojav v svetu, kot ga na empirični ravni ugotavljajo sociologi v prav vseh državah. Konec leta 1992 v Sloveniji le 10,0% anketirancev soglaša s stališčem, da »politiki, ki ne verjamejo v Boga, *niso*

<sup>8</sup> Besedilo je bilo objavljeno v vseh občilih. Glej npr. Dnevnik, 10. 11. 1992, str. 2.

<sup>9</sup> Pismo ni bilo objavljeno v občilih, prejeli pa so ga vsi duhovniki v Sloveniji.

<sup>10</sup> Ponovno je najbolj izkričan, pa tudi vzorčni primer župnika v Senovem, ki je v župnijskem pismu oznanilo št. 618, 15. nov. 1992 izrecno zapisal: »Zlasti če bomo šli volit, da bomo z glasovanjem pravih kandidatov pomagali ustvariti čim boljše pogoje za razcvet krščanske vere in morale v naši prelepi slovenski domovini. Taki pravi kandidati pa so v prvi vrsti za nas kristjane *krščanski demokrati*, potem pa tudi kandidati ostalih opozicijskih nevladnih strank. Kajti stranke, ki so sedaj na vladi, imajo izrazito protikrščansko preteklost, katero bi rade še kar naprej prakticirale, za kar je še vse polno dokazov. Milan Kučan pa je srce teh strank.«

primerni za opravljanje javnih služb«, in prav tako samo 10,2% vprašanih soglaša s trditvijo, da »bi bilo za Slovenijo boljše, če bi javne funkcije (službe) opravljalo več ljudi z močnim verskim prepričanjem«. Takim stališčem nasprotuje v prvem primeru 60,5% in v drugem 63,5%. Čeprav ne moremo zanesljivo sklepati o tem, kakšni razlogi in motivi so vplivali na desetino vprašanih, ko se je odločala za ponujeni izključujoči stališči, moramo vendarle upoštevati, da gre za vsakega desetega in da to navsezadnje ni tako malo. Vpogled v razdelitev (ne)soglašanja glede (ne)primernosti politikov, ki ne verjamejo v Boga, za opravljanje javnih funkcij v skupinah verujočih oziroma neverujočih ter skupinah (ne)obiskovalcev verskih obredov pa vseeno nekoliko osvetli našo zadrego. Tako skupina močno verujočih kot skupina nedeljnikov z nadpovprečnim deležem (28,5% oziroma 21,8%) soglaša z neprimernostjo neverujočih politikov za opravljanje javnih služb ( $C = 0,36406$  oz.  $0,37384$ ). Na drugi strani pa pri neverujočih oz. neobiskovalcih verskih obredov takega soglašanja praktično ni oz. je statistično povsem nepomembno. Razumljivo je, da pri nesoglašanju s tem stališčem najdemo obrnjeno sliko. Deleža sta pri neverujočih in neobiskovalcih verskih obredov precej nad povprečjem (80,5 oz. 80,4%) ter pri močno verujočih in nedeljnikih močno pod njim (38,4% oz. 37,2%). Religiozno-cerkvena spremenljivka je torej intervenirajoča. Pa vseeno spet ne smemo prezreti, da v skupinah, ki se visoko identificirajo s cerkvenimi normami, ne najdemo homogenosti oziroma so znaki avtonomne presoje jasno navzoči. Te domneve potrjujejo tudi podatki o razporeditvi deležev pritrilnih ali odklonilnih izjav do stališča, da bi bilo za Slovenijo boljše, če bi javne funkcije opravljalo več ljudi z močnim verskim prepričanjem. Neverujoči in neobiskovalci verskih obredov so z močno nadpovprečnima deležema odklanjanja (84,2%, 84,6%), močno verujoči in nedelniki pa z nadpovprečnima deležema soglašanja (19,5% oz. 24,5%). Pa tudi pri njih je več tistih, ki tako gledanje odklanjajo (38,1% oz. 34,9%).<sup>11</sup> Naši domnevi o avtonomnosti političnih stališč vernikov pritrjujejo še posebej podatki o mišljenskem vzorcu tistih vernikov, ki obiskujejo verske obrede le nekajkrat letno (26,8% je delež te skupine v raziskovani populaciji). Z neznatnim statističnim odstopanjem so deleži njihovih odgovorov v obeh primerih navajanih stališč na ravni slovenskega povprečja. Učinki poudarjanja slovenskih škofov o podpori ljudem, ki se zavzemajo za krščanski družbeni red, so torej omejeni, tudi kristjani v politiki hodijo svoja pota, ki jih izbirajo sami.

d) Raziskava je to potrdila dober mesec pred volitvami, tudi kar zadeva *izbiro predsedniškega kandidata*. Čeprav so volilni rezultati znani, bom na tem mestu uvedel podatke o izbiri posameznih skupin (ne)verujočih oziroma (ne)obiskovalcev verskih obredov. Pri tem moramo kajpada računati časovno točko merjenja tudi zaradi dejstva, da smo raziskavo opravljali med predvolilno kampanjo, ko še niso delovali prav vsi njeni učinki. Zaradi nizkih izbir šestih predsedniških kandidatov bom navajal le podatke, ki so zadevali kandidata Ivana Bizjaka kot ponudek stranke Slovenskih krščanskih demokratov in Milana Kučana, kandidata državljanske liste, za katerega pa je obsežna negativna kampanja neprestano poudarjala, da gre za »prikritega komunista« ali »nekdanjega komunista« ali vsaj za človeka, »obremenjenega s preteklostjo« oziroma »človeka starih časov«. Takih in podobnih označb je bilo izrečenih ali zapisanih veliko in kar je za našo analizo pomembno, je to, da je v tem pogledu prednjačila verskocerkvena oziroma krščanskodemokratsko inspirirana publiciteta. Pa vendar je skupina zelo močno verujočih (4,2% delež v populaciji) izbrala Ivana Bizjaka s 17,9% in Milana Kučana

<sup>11</sup>  $C = 0,40/88$  oz.  $0,39934$ .



z 61,9%. Skupina precej močno verujočih (19,3% delež v populaciji) daje Bizjaku 15,0% in Kučanu 63,7%. Neverujoči (19,7% delež v populaciji) glasujejo: Bizjak 1,0% in Kučan 84,0%. Nedeljniki (12,8% delež v populaciji) se izrečejo: Bizjak 21,6%, Kučan 54,1%, občasni obiskovalci verskih obredov (26,8% delež v populaciji) dajejo Bizjaku 4,7% in Kučanu 74,1%, neobiskovalci obredov (25,6% delež v populaciji): Bizjak 1,2%, Kučan 79,9%. Primerjava teh podatkov z dejanskim volilnim izidom pokaže veliko podobnost. Vsekakor pa kaže, da negativna propaganda o Kučanu kot protikrščanskem kandidatu ni imela zelenih učinkov in znova pokaže na avtonomnost političnih prepričanj slovenskih kristjanov, takih, kakršni pač so.

d) *Preteklost slovenske družbe* (vojna in povojna dogajanja) je tudi pred zadnjimi volitvami igrala pomembno vlogo.

*O razmerah v Sloveniji od leta 1945 do volitev leta 1990 se je povpraševana populacija izrekla takole:*

|                                                                     | SJM90 <sub>2</sub> | SJM92 <sub>3</sub> % |
|---------------------------------------------------------------------|--------------------|----------------------|
| – to obdobje označuje čas strahu in zatiranja posameznika in naroda | 8.8                | 5.9                  |
| – bilo je marsikaj dobrega, pa tudi marsikaj slabega                | 72.5               | 70.2                 |
| – to je bil čas napredka in dobrega življenja                       | 13.1               | 14.5                 |
| – drugo                                                             | 0.8                | 1.7                  |
| – ne vem                                                            | 4.8                | 7.7                  |

Kot vidimo, se na globalni ravni v obdobju 1990–1992 slika o pogledih državljanov ni spremenila in prepričljiva večina ne sprejema skrajnih pogledov. Tudi zato je bilo pričakovati, da volilna propaganda, ki je gradila na skrajnih ocenah, ne bo imela uspehov. Pogled v razporeditev deležev posameznih stališč po skupinah (ne)verujočih in (ne)obiskovalcev verskih obredov še v večji meri, kot smo videli pri prejšnjih vprašanjih, izrazi resnično politično samosvojost slovenskih kristjanov. V skupinah zelo močno in precej močno verujočih sta resda deleža negativne ocene preteklosti nad slovenskim povprečjem (13,1%, 6,4%), toda prevladuje zmerna ocena (50,0%, 70,4%) ob zanimivih deležih pozitivne ocene (16,7%, 13,7%!):<sup>12</sup> Tudi pri nedeljnikih zmerna ocena prevladuje (64,3%), negativnih je 10,9% in pozitivnih 12,8%. Najmočnejša skupina vernikov – nekajkrat letno obiskujočih verske obrede je povsem »normalna« na ravni slovenskega povprečja (5,5%, 67,7%, 16,2%).

Vemo, da je medvojno dogajanje pri nas izredno kočljivo vprašanje. Pri tem ne gre v našem primeru le za dilemo o državljanski vojni, marveč za neposredno vključenost dela Cerkve in dela slovenskih kristjanov, glede katere so znotraj Cerkve še vedno glasna stališča, kakor jih je izrazil člankar v verskem listu Družina: »Slovenska sedanost je še vedno v pretežni meri pogojena od medvojne dogajanja, zato se je treba k njej slejkoprej vračati, pa naj je kdo tega še tako sit. Pri nas še vedno velja črno-bela delitev na pridne Mihce in poredne Jakce: posledično so Mihci deležni spomenikov, proslavljanja »herojstev« iz ust oblastvene smetane, dvojnih pokojnin (ki jih kajpada plačuje delovno ljudstvo) itd., Jakci pa na nalepk o kvizlinštvu, narodni izdaji ipd. *Dokler slovenski prostor ne sprejme neiz-*

<sup>12</sup> C = 0.16253

podbitne zgodovinske resnice, da je bila tako imenovana NOB v resnici stalinistična revolucija, in to od vsega začetka – vse nadaljnje dogajanje je bilo le logična posledica tega – toliko časa v Sloveniji ne bo miru in ga tudi ne more biti, ker temelj miru ne more biti laž.«<sup>13</sup> Empirični rezultati SJM potrjujejo avtorjevemu mnenju, da so v slovenskem prostoru, tudi med verniki, nekoliko drugačni pogledi od njegovih.

*Medvojna dogajanja (partizanstvo, domobranstvo), katera od navedenih trditev je vašim pogledom najbližja?*

|                                                                                                         | SJM90 <sub>2</sub> | SJM92 <sub>3</sub> % |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------|----------------------|
| – partizani so bili pravičen boj zoper okupatorja, domobranci pa so nedopustno sodelovali z okupatorjem | 39,6               | 33,3                 |
| – partizani so se borili za komunistično revolucijo, ki so se ji domobranci upravičeno uprli            | 8,7                | 10,0                 |
| – domobranci so se upravičeno uprli revoluciji NOB-ja, ne bi pa smeli sodelovati z okupatorjem          | 20,1               | 18,1                 |
| – drugo                                                                                                 | 5,0                | 7,2                  |
| – ne vem                                                                                                | 26,6               | 31,3                 |

Vidimo, da sta opredeljeni dve tretjini anketirancev in da je protikomunistična opcija s sodelovanjem z okupatorjem (drugo stališče) v izraziti manjšini (desetina prebivalcev). Opazovanje po skupinah (ne)vernikov oziroma (ne)obiskovalcev verskih obredov sicer opozori na korelacijsko soodvisnost, vendar razporeditev stališč še zdaleč ni takšna, kot jo je želel že omenjeni člankar.<sup>14</sup> To opcijo v skupinah zelo močno in precej močno verujočih in nedeljnikov sprejemajo nekoliko nadpovprečno (14,3%, 13,1% in 13,4%), pa vendar so deleži partizanske opcije (prvo stališče) močnejši: 23,8%, 22,8% oz. 18,4%, s tem da se še dodatno močno izrekajo za tretje stališče (upravičenost domobranskega upora, obsodba sodelovanja z okupacijskimi silami): 16,7%, 22,3% oz. 22,6%. Sliko potrdijo še deleži posameznih stališč v najmočnejši skupini verujočih – občasnih obiskovalcev verskih obredov: prvo stališče = 28,2%, drugo = 11,7%, tretje: 18,8%.

4. Primerjava zadnjih volilnih rezultatov za politične stranke in predsednika republike že na prvi pogled pokaže, da je bilo volilno odločanje slovenskih kristjanov v skladu z rezultati obravnavane javnomnenjske raziskave in da *kristjani resno jemljejo zamisli o samostojnem političnem odločanju*,<sup>15</sup> kakršno je uveljavil, tudi na uradni ravni, drugi vatikanski koncil. Natanko tako, kot je že leta 1967 sporočil znani slovenski teolog dr. Vladimir Truhlar: »Seveda mora Cerkev poudarjati, da je red stvarjenja treba razvijati po stvarstvenih strukturah in zakonih. Seveda izvirajo iz krščanskega gledanja neka zadnja »bistvena načela«, ki so okvir človekovega ravnanja. Toda »Cerkev ni povezana z nobenim političnim sistemom« (Svet 76). Zato mora tudi katoličanova politično ravnanje ostati avtonomno. Katolicizem ne daje »nobenega konkretnega, obveznega vzorca za to, kakšni naj bodo v določeni zgodovinski situaciji državna ustanova, družbeni red, gospodarski

<sup>13</sup> B. Rozman, Očiščevanje, Družina, 28. febr. 1993, str. 3, podčrtal Z. R.

<sup>14</sup> Stranka Slovenskih krščanskih demokratov je dobila 14,5% glasov sodelujočih volivcev, njen predsedniški kandidat I. Bizjak pa 21,14%.

<sup>15</sup> C = 24069 oz. 025785



sistem.« Politična odločitev je stvar politike, politikov, katoličanov kot politikov, ki morajo biti politično vzgojeni in dorasli, da se morejo v čutu odgovornosti politično odločati. *Politično življenje ima svojo predreligiozno strukturo in svojo predreligiozno dinamiko*, ki je katoličan ne more sprejeti po religiji, temveč le po političnem šolanju.«<sup>16</sup> Vemo prav tako, da je koncil sprejel tudi prilagojeno *zamisel o javnem mnenju v Cerkvi* o vseh notranjih vprašanjih in zato tem bolj tudi o družbenih in političnih stvareh: »Če ima vsak kristjan svojo karizmo, ki je drugi nimajo, – če so laiki na *svoj* način deležni Kristusove duhovniške, kraljevske in preroške službe na način, ki pomeni neko bistveno in neobhodno dopolnilo k opravljanju teh služb po redovnikih, duhovnikih, nosilcih cerkvene avtoritete, – potem je jasno, da morajo laiki, po *svoje* »gnani od Duha«, imeti *svoje* uvide v notranje življenje Cerkve in v življenje sveta, *svoje* drže v uresničevanju krščanskega življenja, – uvide, ki jih v nosilcih cerkvene avtoritete, v duhovnikih, redovnikih Duh ne budi, – drže, v kateri Duh vodi le laike. Lahko je razumeti, v kolikšno škodo bi bilo za življenje Cerkve, če bi laiki – ustrezno velja to kajpada za vsakega kristjana – s temi državami in uvidi, ki morejo biti zelo pozitivni, ne mogli oplajati cerkvenega življenja. Zato je pa seveda potrebno, da svoje mnenje v Cerkvi lahko izrazijo in da ga lahko tudi javno izrazijo.«<sup>17</sup>

Vsega tega ne navajam zato, ker bi si prilaščal pravico presojati skladnost ravnanja slovenske Cerkve s koncilskim naukom, marveč zaradi poudarjanja sociološkega dejstva, da je tudi slovenska Cerkev družbena ustanova, ki ji določajo vzorec mišljenja in vedenja živi, zgodovinski ljudje s svojimi interesi, ki pa niso vedno ujeti v univerzalno opredeljen modus operandi vesoljne Cerkve.

V tej luči je mogoče obravnavati in analizirati tudi določen tip odzivanja na volilne rezultate (volilno odločanje kristjanov) v enem delu katoliške publicistike, ki ne more skriti svojega razočaranja nad njimi. In tudi v tem je drama slovenske Cerkve, ki vsaj po nekaterih zunanjih znakih postaja podobna drami poljske Cerkve. Analiza tega odzivanja je s sociološkega vidika nujna vsaj iz treh razlogov. Najprej zato da bi preizkusili večkrat navajano interpretativno hipotezo o heterogenosti in avtonomnosti političnih stališč in vedenj slovenskih kristjanov. Videli bomo, da se za zunanjim videzom enosti in istosti politične podobe slovenske Cerkve skrivata heterogenost in raznovrstnost tudi v njenem profesionalnem delu, čeprav je prav v tej strukturi heterogenosti šibka. Končno bomo razbrali, da je tudi v Cerkvi konstituirano javno mnenje, ki pa ni javno izraženo. To pa pomeni tudi navzočnost latentnega konflikta med takšnim javnim mnenjem in pričakovanji uradne Cerkve. Podrobneje bomo obravnavali samo en tip odzivanja, ker se celota odzivanja medsebojno razlikuje in niha od sprejemanja dejanskega stanja in spoštovanja samostojnosti odločitev državljanov do ihtavega dokazovanja o usodni okuženosti slovenske politične zavesti s komunističnimi zablodami. Prvi pogled je v »božičnih razgledih« najbolje izrazil urednik Družine dr. J. Gril, ko je, morda tudi pod vplivom pričakovanega obiska predsednika republike pri sv. očetu, zapisal: »Z volitvami smo dobili predsedniško državo in nove poslance v državnem zboru ter državnem svetu. Nekateri so po našem okusu in volji, drugi ne. Demokracija je v tem, da sprejmemo oboje. Zavzeto bomo spremljali njihovo delo in presojali, ali ravna v skladu s svojimi obveznostmi in z našimi pričakovanji: rešujejo pereča gospodarska vprašanja, imajo posluš za pravičnost in moralna načela, kako poleg gmotnega stanja skrbijo tudi za duhovni napredek, pravičnost,

<sup>16</sup> Pokoncilski katoliški etos, Celje, 1967, str. 80, podčrtal Z. R.

<sup>17</sup> Prav tam, str. 147, 148.

poštenje, izobrazbo, kulturo, duhovnost, svobodo veroizpovedi, druge človekove pravice, za duhovne in etične vrednosti. To velja za vse stranke in vse druge predstavnike države enako. Če se bo pokazalo, da ne izpolnjujejo danih obljub in upravičenih pričakovanj, jih bomo javno opozarjali na njihove nedoslednosti, ob naslednjih volitvah pa jim odtegnili podporo.«<sup>18</sup> Iste vrste odziv je s svojim temeljnim poudarkom tudi letošnje pastirsko pismo slovenskih škofov za postni čas 1993 z naslovom Kristjani in nova evangelizacija: «... smo vsi kristjani potrebni stalne rasti k trdni in osebni veri, *potrebujemo novo evangelizacijo*. Nova evangelizacija... noče biti ideološko nasilje nad človekom, ampak uveljavljanje prave svobode pred Bogom, sočlovekom in svojo vestjo. *Nova evangelizacija nikakor ni oživiljanje zunanje moči Cerkve*. Ni boj za oblast, marveč hoče biti globlje služenje človeku po zgledu Jezusa Kristusa».<sup>19</sup> Določene dvome ob sporočilu tega pastirskega pisma vzbujajo le poglavje o posledicah načrtnega brezboštva. V mojih očeh ni sporna ugotovitev, da je pretekli sistem poizkušal izvajati ateizacijo, zlasti s šolskim sistemom, vendar so bili končni učinki tega projekta prej negativni za načrtovano zamisel kot za religioznost in moralnost. Razlogi in presoje za stanje, ki ga opisuje pismo, so vsaj s sociološkega gledišča in v okviru premislekov o sekularizacijskih procesih globlji in večstranski: »Pri nas v Sloveniji je vse več odraslih, ki so potrebni prve ali začetne evangelizacije. Precej vernikov živi, kot da bi Boga ne bilo. Smisel svojega življenja vidijo zunaj evangelija. Največ življenjskih energij posvetijo proizvajanju in uživanju gmotnih dobrin. Veliko je verske in moralne brezbriznosti, mnogim je vseeno, kaj je resnica in kaj laž, kaj je dobro in kaj je zlo, kaj vodi v človeški napredek in kaj v duhovno razsulo. Razjeda nas moralna kriza, ki ocenjuje dejanja predvsem po tem, ali so prijetna ali ne, ne pa, ali so dobra ali slaba... V polpreteklem obdobju se je pri nas širilo načrtno brezboštvo. Zaradi tega so se mnoge moralne drže, ki so bile v naši družbi nekdanj samoumevne, izvotlile in oslabele. Zavedamo se, da bomo posledice tega čutili še več desetletij...«<sup>20</sup>

Drugačne odzive lahko razberemo v kar nekaj dokaj reprezentativnih primerih. Prav tako v Družini avtor B. Rozman, to pot v postnem »očiščevanju« ponovno ugotavlja: »Čeprav Bog napolnjuje naš slovenski prostor tako, kakor zrak – v njem živimo, se gibljemo in smo« (apostol Pavel) – se mu za *vstop v naše javno življenje še ni prižgala zelena luč*. V dolini Šentflorjanski še vedno smrdi po žveplu in odmevajo Zlodejeva kopita kot v Cankarjevem Pohujšanju... Pred petdesetimi leti je v našem prostoru revolucija nasilno zamenjala splošna etična načela z revolucijskimi. Po njih je resnično in dobro vse, kar je njej v prid. Tudi laž, kraja in umor. Ker je ves povojni čas partijska oblast pozivala k permanentni revoluciji, *so se ta nemoralna načela v narodno tkivo globoko zažrla. Tako imamo danes to, kar imamo*.«<sup>21</sup>

V to skupino sodi tudi poseg slovenskega teologa dr. J. Krašovca v spore med stranko Slovenskih krščanskih demokratov in Slovensko ljudsko stranko glede združitve obeh strank tudi zato, ker se po njegovem mnenju za obe odloča jedro slovenskih kristjanov, kar je mogoče razumeti tudi kot vabilo k obvezni politični homogenizaciji slovenskih kristjanov.<sup>22</sup>

<sup>18</sup> Družina, št. 48, dec. 1992.

<sup>19</sup> Družina, št. 9, 28. februar 1992, podčrtal Z. R.

<sup>20</sup> Prav tam.

<sup>21</sup> Očiščevanje, Družina, št. 9, 28. februar 1993, podčrtal Z. R.

<sup>22</sup> Glej o tem dr. J. Krašovec, Prekletstvo razkola in blagoslov edinosti, Družina, št. 7, 14. februar 1993, in Izjava izvršilnega odbora SLS, Družina, št. 8., 21. februar 1993.

Osrednje mesto tega tipa odzivanja pa ima prav gotovo članek Slovenija po volitvah v katoliški reviji Tretji dan.<sup>23</sup> Temeljna trditev zanimivega besedila je, da so bile zgodnje volitve v Sloveniji ideološke, da je zmagala levica, kar pomeni, da »slovenska družba izreka pripadnost mitološki preteklosti, upira se spoznanju konkretnega, zgodovinskega časa«. Slovenski državljani naj bi z odločanjem na volitvah (za državni zbor, državni svet in predsednika republike) pokazali »pomanjkanje razumske presoje časa, pri čemer je tudi opozicija storila veliko predvolilnih napak, izgubila je pobudo. Korenine iracionalnosti pri odločanju volivcev naj bi iskali zato globlje. »Vse to nam kaže neko močno ideološko obarvano družbo, v kateri so še prisotni revolucionarni arhetipi, da je vse, kar je na politični desnici, slabo. Ta mitologija se je začela z zmago revolucije, ki je na novo vzpostavila celotno družbo. Te dogodke je revolucionarna elita prikazala kot nekakšne kozmogonije, kot rojstvo bogov, ki so potem ustvarjali družbo. Moč mita je hipnotična. Utiša vsak razum, saj govori o celoti stvarstva, v njem pa nejasnosti in skrivnosti pojasni z neko veliko idejo in jih osmisli. Na neki način ustvari homogeno družbo. Razum, katerega naloga je analiza, ločevanje, prečiščevanje pomenov, je mitološki družbi nevaren, saj razbija njen strnjen, umišljen kozmos, zato ga taka družba izloči.«<sup>24</sup> Največja napaka opozicije – politične desnice naj bi bila medlost in nejasnost pri presojanju starega sistema, . . . »ko ni prišlo do nedvoumne obsodbe preteklega režima. Dejanja, ki jih je stari režim zagrešil, niso bila izročena obravnavi sodnih oblasti. S tem je vzpostavitev demokracije podelila legitimnost totalitarizmu. Ker ta ni bil javno obsojen, je izostala tudi etična presoja državljanov o preteklosti. Ljudje so ostali brez nekega etičnega kompasa. In tako komunizem ni bil spoznan kot nekaj zlega, ampak le kot neka rahla pomota. Demokracija je zato pojmovana le kot višja razvojna stopnja starega sistema.«<sup>25</sup> Prav zato naj bi v slovenski družbi prevladovala levičarska ideologija. Volilni rezultati so posledica vsega tega: »Presenetljivo v slovenski družbi je, da se večina ljudi izreka, da so religiozni, torej bi se morali zavedati odgovornosti za svet, za družbo, v kateri živijo. Rezultati volitev to predpostavko ovržejo. Tu je velika naloga slovenske Cerkve kot tiste družbene institucije, ki vzgaja ljudi k moralni drži, k odgovornosti. Rezultati volitev so torej tu in nam ne glede na to, kakršni so, omogočajo spoznanje naše resničnosti. Le na podlagi tega spoznanja bomo lahko razmišljali o prihodnosti in spoznali, katere so naše dolžnosti.«<sup>26</sup>

Vsi omenjeni primeri, ki sem jih selektivno uvedel v analizo, govorijo o različnosti pogledov v Cerkvi na družbene razmere, pa tudi na načine in cilje njenega poseganja vanje. Pokažejo tudi upravičenost naših domnev o t. i. drami slovenske Cerkve, ko se sooča z novim družbenim stanjem. Če k temu dodamo še dileme v zvezi z vračanjem cerkvenega premoženja, zlasti gozdov, v naravi, o verouku v šoli, pa glede morebitne zahteve po državnem sofinanciranju cerkvenih srednjih šol, smo še bolj prepričani, da so pred slovensko Cerkvijo razpotja, ki bodo v marsičem določala ne le njen, od države priznan položaj, marveč tudi njen ugled v očeh javnosti. Osebo sem tudi prepričan, da politične avtonomije slovenskih kristjanov, tudi če bi to hotela Cerkev ali posamezniki v njej, ne bo mogoče zvesti na obstoj in delo krščanske demokratskopolične stranke, v katero naj bi bili vključeni tako ali drugače vsi slovenski kristjani. To politično avtonomijo slovenski veru-

<sup>23</sup> Članek ni podpisan in ga torej lahko štejemo za uredniškega, januar 1993.

<sup>24</sup> Prav tam, str. 6.

<sup>25</sup> Prav tam, str. 6.

<sup>26</sup> Prav tam, str. 8. podčrtal Z. R.

joči razumejo mnogo širše, tako kot so se odločali tudi na volitvah, ko so dajali svoje glasove tudi t.i. levim in levosredinskim političnim strankam, pa tudi t. i. desnim. Prepričan sem tudi, na podlagi vpogledov v celoto empiričnih podatkov SJM 1992/3 in volilnih rezultatov, da izrazita politična pluralnost med verujočimi ni rezultat odsotnosti razuma, posledica ostankov socialistične ideologije, slučajnost, samoprevara ali še kaj temu podobnega. Tudi v tem pogledu Slovenija kaže podobo, ki velja za velik del Zahodne Evrope. Vsako nasilje nad to avtonomijo pa bo povzročilo posledice in glavobole le tistim, ki bi to nasilje hoteli početi.